

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 930:159.923.2:929 Каразін

*Ольга Ігорівна ВОВК,
кандидат історичних наук,
заступник директора
Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна (м. Харків).*

ПСИХОЛОГІЧНІ СЮЖЕТИ У СТРУКТУРІ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИХ НАРАТИВІВ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЄПИСУ ВАСИЛЯ КАРАЗІНА)

У статті досліджено еволюцію підходів до висвітлення внутрішнього світу героя біографічного твору у вітчизняній традиції в контексті розвитку біографічного жанру від найдавніших часів і до наших днів. На прикладі історії вивчення життя та діяльності визначного українського вченого та громадського діяча В. Н. Каразіна (1773–1842) охарактеризовано трансформації, яких зазнавали психологічні сюжети.

Ключові слова: біографістика, психобіографія, історіографія, В. Н. Каразін.

The article deals with the evolution of approaches to the coverage of the inner world of the biographical work's hero of our country. Ways of development of biographical genre from ancient times to the present day were described. Transformations of psychological themes were characterized on the example of studying the biography of the famous Ukrainian scientist and public figure Vasyl' Karazin (1773–1842).

Keywords: biography studies, psychobiography, historiography, V. N. Karazin.

В статье исследована эволюция подходов к освещению внутреннего мира героя биографического произведения в отечественной

традиції в контексте розвитку біографічного жанра от древнейших времен и до наших дней. На примере истории изучения жизни и деятельности выдающегося украинского ученого и общественного деятеля В. Н. Каразина (1773–1842) охарактеризованы трансформации психологических сюжетов.

Ключевые слова: біографістика, психобіографія, історіографія, В. Н. Каразин.

Біографічна традиція як цілісна система науково-образних уявлень про феномен особистої індивідуальності присутня в європейському та світовому інтелектуальному просторі понад два з половиною тисячоліття. Феномен життєпису проходить наскрізною темою європейського літературного процесу й історіописання. Впродовж усього періоду існування біографічний жанр пройшов низку етапів свого розвитку, набуваючи різних історичних форм, актуалізуючись або відходячи на другий план, проте ніколи не зникав із поля зору як авторів, так і реципієнтів [20, с. 437–438].

Протягом останніх кількох десятиліть у світовому інтелектуальному просторі спостерігається черговий підйом інтересу до біографічних текстів, що супроводжується зміною концептуальних підвалин, переорієнтацією на інтерпретативні стратегії, фокусуванням уваги на рівні суб'єктивно-особистісних значень і смислів. Однією з характеристик сучасної біографістики є її міждисциплінарність, яка, втім, витікає з сутності самого феномену життєпису. Цей жанр перебуває на межі між історією та літературою, бо залежить як від якісного відбору, розміщення й інтерпретації письмових і усних свідчень, так і від якісної вербальної передачі почуттів портретованої особистості. Водночас, будь-яка людина впродовж життя реалізує комплекс фізичних, психічних, духовних, соціальних потреб, що закономірно привертає увагу фізіологів, психологів, філософів, соціологів та інших представників природничого та соціогуманітарного знання до вивчення «персональної мікроісторії окремої особистості» [28, с. 115].

Ми схильні погодитися з американським дослідником Аланом Джоном Персівалем Тейлором (1906–1990) у тому, що найкращі зразки життєписів є результатами поєднання досягнень кількох галузей знання [25, с. 84], адже саме такий синтез дає змогу з більшою точністю відтворити історію життя героя біографічної оповіді. В той же час варто визнати, що питання стосовно співвідношення різних дисциплінарних підходів у біографічному дискурсі ще потребує дослідження й уточнення. Зокрема, дискусії викликає проблема введення до структури історико-біографічних творів елементів психологічного дослідження. Спробуємо простежити динаміку актуалізації цих сюжетів у

вітчизняному історіописанні на матеріалах біографіки, пов'язаної з іменем Василя Назаровича Каразіна (1773–1842).

Історія життя цієї людини та процес її вивчення привернули нашу увагу не випадково. Цей науковий і громадський діяч і донині залишається однією з найменш зрозумілих постатей вітчизняної історії кінця XVIII – першої половини XIX ст. (детально див. [3; 9; 22]). Балканець за походженням, син відставного полковника російської армії, В. Н. Каразін провів дитинство та юність у батьківському маєтку Кручик на Слобожанщині. Згодом слухав лекції у Гірничому корпусі в Петербурзі; упродовж 1792–1795 рр. подорожував країною, прагнучи ближче познайомитися з життям простого люду. Після повернення спробував реформувати своє поміщицьке господарство, заснувавши Сільську думу — орган управління, в роботі якого брали участь селяни. На початку правління Павла I (1754–1801) вирішив поїхати до Європи для продовження освіти. Не отримавши дозволу, спробував перейти кордон нелегально, проте був затриманий і запроторений до в'язниці. Тоді В. Н. Каразін вдався до відчайдушного кроку, написавши покайного листа Павлові I. Після цього утікач несподівано був удостоєний аудієнції монарха, помилуваний і направлений на роботу до державного казначейства.

Одразу після чергового палацового перевороту у березні 1801 р. В. Н. Каразін написав анонімного листа молодому правителю Олександрові I (1777–1825), в якому порушував питання про необхідність реформувати управління державою. Незабаром він постав перед імператором, мав із ним розмову, а після цієї зустрічі став одним із його найближчих радників і соратників. Зокрема В. Н. Каразін опікувався розвитком народної освіти. Найбільше відомим та амбіційним з-поміж підготовлених ним проектів стало відкриття Харківського університету — першого українського університету на підросійській території. В. Н. Каразін особисто розробив університетський статут, жертвував гроші на підготовчі роботи, займався закупівлею літератури та обладнання тощо. Проте через власну необережність та інтриги недоброзичливців був звинувачений у нецільовому використанні коштів¹, із оголошенням формальної подяки відсторонений

---

¹В. Н. Каразін у структурі університетської освіти відводив важливе місце естетичному вихованню. Для обладнання навчального кабінету він придбав колекцію художніх творів із 2 477 екземплярів, за яку було сплачено 5 тис. карбованців. Ця збірка, необхідність купівлі якої на початку XIX ст. видавалася зовсім неочевидною, стала першою в Україні колекцією художніх творів, що належала державній установі. Згодом вона поклала основу для формування Музею витончених мистецтв при Харківському університеті, а по тому – сучасного Харківського художнього музею та відіграла неочіненну роль у розвитку мистецтвознавства і музезнавства на Харківщині та в Україні загалом [17].

від подальших клопотів і висланий до родинного маєтку.

Живучи у селі, В. Н. Каразін відкрив у ньому одну з перших в країні школу для дітей із кріпацьких родин. Також активно займався вивченням природи та технічною творчістю, зокрема заснував у Кручику першу в Україні та одну з небагатьох у тогочасній Російській імперії метеорологічну станцію, запропонував проект установки для акумуляції електричної енергії з верхніх шарів атмосфери, розробив принципову схему парового опалення (на два десятиліття раніше, ніж у Західній Європі), удосконалив технологію вироблення селітри, винайшов оригінальні способи виробництва харчових концентратів, досліджував проблеми удосконалення сільськогосподарського виробництва тощо.

Наприкінці 1810-х рр. В. Н. Каразін мешкав у Петербурзі, де брав активну участь у роботі Вільного товариства любителів російської словесності². У 1820 р. за підозрою в участі у підготовці повстання Семенівського полку відправлений до Шліссельбурзької фортеці, де провів півроку. Після звільнення прожив понад двадцять років у своєму маєтку. Помер і був похований у Миколаєві, по дорозі з Криму, де вивчав можливості удосконалення садівництва та виноградарства.

Таким чином, В. Н. Каразін прожив яскраве, насичене подіями життя. Після знайомства з основними віхами його біографії спадає на думку, що людина, яка побувала у настільки непересічних життєвих обставинах, змогла реалізувати таку кількість сміливих і різноманітних проектів, мала неординарні особистісні якості. «Феномен Каразіна» упродовж останніх більше, ніж ста сімдесяти років вивчався науковцями, був описаний у публіцистиці та художній літературі³. Подекуди автори намагалися дати психологічну характеристику цієї особистості, оцінити його характер і вчинки.

Варто також зазначити, що вивчення життєпису цього історичного діяча (з середини XIX ст. і до сьогодні) відбувалося в умовах активного розвитку вітчизняної біографістики, розширення її наукового арсеналу та евристичних можливостей. Тому, на нашу думку, на матеріалах каразінознавчої біографіки можна репрезентативно продемонструвати шляхи трансформацій психологічних сюжетів у структурі історико-біографічних нарративів у вітчизняному соціогуманітарному просторі.

---

²В. Н. Каразін був дійсним та почесним членом семи наукових організацій і товариств, у т. ч. Харківського та Московського університетів.

³За нашими підрахунками, кількість присвячених В. Н. Каразіну праць, що вийшли друком у Російській імперії, СРСР, незалежній Україні, а також низці країн Європи та Північної Америки (Болгарія, Російська Федерація, США, Німеччина, Франція та ін.), перевищує шість сотень позицій [7, с. 9].

Поступ науки та культури в будь-якій країні світу багато в чому детермінується специфікою її політичного, економічного, технологічного, ідеологічного, культурного середовища. Водночас, як переконливо показав Віталій Сергійович Чишко (1951–2003), шляхи розвитку біографічного жанру в нашій країні тісно пов'язані з загальноєвропейськими тенденціями еволюції художніх і наукових процесів пізнання людини в історії [27, с. 92]. Тому ми вважаємо, що поставлена нами проблема може бути розглянута в більш широкому контексті.

Жанр біографії бере своє походження з культур давніх цивілізацій Єгипту та Месопотамії, будучи генетично пов'язаним із поминальними плачами та записами діянь правителів [31, с. 1–2]. У європейській традиції його корені сягають IV–V ст. до н. е. — періоду класичної давньогрецької культури. Вершиною серед античних біографічних творів стали «Порівняльні життєписи» Плутарха, які аж до XIX ст. вважалися зразком біографічного письма [27]. Однак на Русі витоки біографічного жанру сягають епохи Середньовіччя⁴, що було пов'язано зі становленням державності та поширенням писемності на цих теренах.

Середньовічна біографіка була в основному представлена агіографічним жанром. Автори житійної літератури не прагнули до детального відтворення повної історії життя героя (зокрема його духовної складової), а намагалися у хронологічній послідовності описати його благодіяння. Та сама тенденція була характерною і для літописів. Внутрішній світ героя цікавив літописців X–XIII ст. лише як зовнішній вияв вчинків описуваної особистості, лінії її поведінки [4, с. 71]. Як влучно зауважив Д. С. Ліхачов (1906–1999): «...вчинки, справи, дії, слова та жести — основне у характеристиках князів. У літописі описуються ці дії та вчинки, але не психологічні причини, що їх викликали» [13] (тут і далі переклад наш — *О. В.*).

У XIV–XV ст. у літературі Київської Русі спостерігаються окремі зміни. У цей час у творах починає домінувати не характеристика вчинків того чи іншого героя з погляду норм феодальної поведінки, а демонстрація почуттів людини, її емоційних переживань. Характери героїв передавалися у динаміці. На думку Д. С. Ліхачова, нове розуміння та репрезентація людини в літературі безпосередньо пов'язані зі впливом церковної ідеології. Згідно неї, у кожної лю-

---

⁴В даному разі йдеться про писемні біографічні твори. Що стосується усно-історичних пам'яток, то окремі автори вважають за можливе виводити історію біографістики від доісторичних часів, називаючи епос «передвісником біографічної традиції» [15, с. 34].

дини є свобода волі, тобто, особа має змогу обрати свій життєвий шлях (праведний або грішний). Відповідні перетворення можна спостерігати в життійній літературі. Описувані герої-язичники спершу демонструють ненависть, нетерпимість до християн, але після усвідомленого хрещення їхні серця наповнюються благими почуттями [13]. Безперечно, такий підхід до висвітлення внутрішнього світу людини є дуже схематичним, в цей час у літературі ще відсутні уявлення про індивідуальність та унікальність людської психіки. Однак сама наявність подібних сюжетів є свідченням зростання практичних спостережень і, відповідно, розширення знань про людину та її душевні переживання [23, с. 126].

Наприкінці XV – на початку XVI ст. збільшується інтерес до світських біографій. У західноєвропейській ренесансній традиції увагу привертала найперше історія життя митців [11, с. 43], а на теренах Східної Європи в умовах зміцнення державності більш затребуваними виявилися біографії правителів [13]. У цей час спостерігається тенденція емпіричного збору різноманітних біографічних відомостей, форма викладу яких була більш вільною порівняно з канонізованою агіографією [4, с. 72–73].

Епоха Нового часу в Європі ознаменувалася значним підйомом інтересу до життєписів і принциповим оновленням жанру. Наприкінці XVII ст. Т. Фаллер і Дж. Драйден увели до обігу термін «біографія» [31, с. 13–14]. У XVIII ст. (перш за все, завдяки Дж. Босвеллу) були вперше висунуті вимоги до біографічних творів, що полягали у скрупульозній точності в оповіді, реалізмі та водночас високому рівні образності зображення. Вважалося, що акуратність опису деталей, відтворення всіх рис зовнішності та тонкощів поведінки людини може стати ключем до розуміння її характеру [4, с. 74–75].

У XIX ст. канони написання біографічних творів зазнали чергових видозмін. Насамперед вони були пов'язані з появою та поширенням позитивістської методології, що утверджувала першочергове значення наукового знання у процесі осягнення основних закономірностей існування природи та суспільства. Тож однією з головних вимог до життєписів стає реалізм, документальність, фактологічна точність [5, с. 2–3]. Варто зазначити, що саме у XIX ст. відбувається дисциплінарне оформлення багатьох наук, зокрема й психології. Однак у цей час психологічні вкраплення у структуру біографічних досліджень ще були недостатньо чіткими. Зазвичай автори вдавалися до опису поведінки персонажа, характеризували ставлення до нього сучасників. Ці відомості були надзвичайно корисними з погляду первинного накопичення інформації, але вони майже не давали можливості зрозуміти причини, внутрішню підоснову тих чи

інших дій особистості. Проілюструємо цю тезу на прикладі біографіки, пов'язаної з іменем В. Н. Каразіна.

Так, письменник, публіцист і літературний критик Микола Олександрович Мельгунов (1804–1867) у нарисі «Иван Федорович Вернет, швейцарский уроженец и русский писатель. Из воспоминаний обыкновенного человека» (1847) назвав В. Н. Каразіна «людиною, в багатьох відношеннях надзвичайною» та навіть «всесвітньою»; діячем, котрого «неспокійне прагнення» до будь-яких перетворень робило «нездатним до холодного, наполегливого виконання замисленого», але який одночасно став «одним із добродіїв» Харкова й усієї України, та, незважаючи на всі свої недоліки, належав до «знаменних, повчальних явищ» російського суспільства [12, с. 31–32].

Письменник і публіцист Олександр Іванович Герцен (1812–1870) у нарисі «Император Александр I и В. Н. Каразин» (1862) схарактеризував останнього як «невтомного трудівника на загальну користь, що брався за все з надзвичайною енергією, штовхався в усі двері і скрізь зустрічав спротив, перепони та неможливість у цьому середовищі здійснити що-небудь путяще» [12, с. 16–17]. Він провів паралель між засновником Харківського університету та шіллерівським героєм маркізом Поза [12, с. 20], котрий сміливо та відчайдушно говорив правду в обличчя правителів, став довіреною особою, але розплатився за це власним життям.

Історик, ректор Харківського університету, академік Української АН із 1918 р. Дмитро Іванович Багалій (1857–1932) вважається одним із тих, хто зробив найбільший внесок у вивчення біографії В. Н. Каразіна, популяризації його творчої спадщини та увічнення пам'яті про цю людину. У своїх творах він, серед іншого, торкався взаємовідносин між членами сім'ї Каразіних. У статті «Назарий Александрович Каразин и его колокол» (1892) Д. І. Багалій докладно зупинився на висвітленні життєпису батька В. Н. Каразіна, особливо наголосивши на його ставленні до підлеглих селян і сусідів-поміщиків. На думку історика, В. Н. Каразін — «неспокійна, бурхлива натура, людина, що мала величезний запас життєвої енергії, не могла зосередитись на чомусь одному та постійно переходила від одного захоплення до іншого» [1, с. 163] — перейняв ці риси саме від батька.

Учень Д. І. Багалія, історик Микола Йосипович Тихий (1883–?) виступив із ґрунтовною монографією «В. Н. Каразин. Его жизнь и общественная деятельность» (1905). Один з її розділів був спеціально присвячений аналізу персональних якостей В. Н. Каразіна. М. Й. Тихий детально описав як добродійні його діяння (наприклад, схарактеризував меценатську діяльність Василя Назаровича, котрий

надавав матеріальну підтримку молодим людям із небагатих сімей, що давало їм можливість навчатися в університетах Росії та закордоння), так і «тіньові» сторони його біографії (розрив стосунків із рідним братом Іваном Назаровичем Каразіним (1780–1836) наприкінці життя та ін.). Зафіксував учений також перекази селян із Кручика, в пам'яті яких В. Н. Каразін залишився добрим і справедливим поміщиком (відомо, що до його маєтку неодноразово втікали кріпаки від інших господарів). Також дослідник проаналізував те, яким чином постать В. Н. Каразіна сприймалася у харківському співтоваристві в перші роки після смерті [26, с. 283–295].

Історик і бібліограф Всеволод Іванович Срезневський (1867–1936) у біографічній довідці для «Русского биографического словаря» (1897) проаналізував оцінки вдачі В. Н. Каразіна з боку людей, які знали його особисто. Дослідник зауважив, що сучасники у своїх судженнях розділилися на два протилежні табори. Представники першого заздрили В. Н. Каразіну як обдарованій особистості, котра змогла вибудувати стрімку кар'єру та наблизитися до імператора; ненавиділи його за те, що він не завжди міг триматися зі співрозмовниками у поважному тоні, був різкий у спілкуванні; багато хто вважав його людиною неприємною та навіть небезпечною. У свою чергу, люди, які знали В. Н. Каразіна за «харківським» періодом його життя (вже після відставки) й асоціювали цього діяча насамперед із наукою та Харківським університетом, у більшості своїй залишили про нього доброзичливі та навіть певною мірою романтизовані відгуки⁵ [24, с. 497–498].

На початку ХХ ст. у біографічній царині відбулися докорінні зміни, які в літературі дістали назву «нова біографія» (одним із найяскравіших представників цього напрямку вважається Л. Стречі). Для неї були притаманні підкреслена увага до внутрішнього світу людини та психологічність, а також прагнення до мінімізації ціннісно-оцінних суджень (як позитивних, так і негативних) [29, с. 28–30]. Серед причин виникнення «нової біографії» дослідники відзначають насамперед протиріччя, що на початку ХХ ст. намітилося між традиційними та новими знаннями про людину та її природу, й мали бути певним чином подолані та зведені до єдиної картини. Збільшення популярності теорій Ч. Дарвіна, К. Маркса та З. Фрейда сприяли тому, що людина тепер розглядалася як істота цілком матеріальна, історія життя якої може бути досліджена зокрема й за допомогою методів природничих наук. Вказані чинники сприяли виникненню та поширенню нових пояснювальних моделей,

⁵Ці два антагоністичні напрямки в оцінці особистості та результатів діяльності В. Н. Каразіна простежуються в історіографії з середини ХІХ ст. і до наших днів [7].

які забезпечили біографічному жанру вихід до принципово нового концептуального простору. Йдеться про патографію — історію психічної або соматичної хвороби видатної особистості [21], та засновану З. Фрейдом психобіографію, що спершу являла собою спробу розширення можливостей теорії психоаналізу — від розуміння симптомів звичайної, рядової людини до осягнення життя особистостей, які зробили помітний внесок у розвиток світової науки та культури [30, с. 741]. Сьогодні під психобіографією розуміють використання формалізованої психологічної теорії у біографічному наративі [32].

Іншою причиною змін у біографічній царині стали глобальні потрясіння, які пережило людство протягом минулого сторіччя. Зростання масового інтересу до біографії у перші десятиліття ХХ ст. пов'язують із загальною нестабільністю життя, з пошуками історичного досвіду для відповіді на нові питання, що поставали перед людством. Події Першої світової війни підірвали довіру до політичних і військових лідерів, змусили переоцінити справжню вартість унікального та неповторного людського життя [4, с. 79].

Ще однією характерною рисою ХХ ст., яка вплинула на розвиток біографічного жанру, дослідники називають постійне прискорення динаміки соціальних змін. Основною характеристикою нової соціальної реальності в цей час виступала трансформація світу. Докорінні соціокультурні, технологічні, глобалізаційні зрушення стали відбуватися не протягом життя кількох поколінь, як це було раніше, а впродовж одного людського життя. Відповідно, ці явища встигали кілька разів відповідним чином змінити життєві траєкторії та зафіксуватися у біографіях. Тобто, хронікою тектонічних змін ставав не лише глобальний історичний процес, а й окрема історія життя [8, с. 176].

Видозміни, яких зазнавав біографічний жанр, викликали необхідність розробки принципово нових теоретико-методологічних підходів до створення та вивчення життєписів. Ключова роль у цьому процесі (в галузі історичної біографістики) належала представникам школи «Анналів». Людська індивідуальність почала виступати своєрідним «полюсом тяжіння», який притягував до себе сфери вивчення різних наук і давав змогу розглядати їх в історико-антропологічній перспективі [10, с. 34]. Тож іще у першій половині ХХ ст. були закладені передумови для бурхливого розвитку біографічного жанру, який став очевидним напередодні Другої світової війни і триває до сьогоднішнього дня.

Варто зазначити, що протягом майже всього ХХ ст. історична наука в Радянському Союзі та країнах соціалістичного табору послуговувалася дещо відмінними від західної науки методологічними

принципами. Хоча біографічний жанр не був обійдений увагою, проте вона зосереджувалася на зовнішніх умовах, які сприяли формуванню особистості та в яких вона потім розвивалася. Наприклад, Г. Є. Померанцева, досліджуючи основні етапи становлення популярної серії «Жизнь замечательных людей», визнавала, що у СРСР 1930-х рр. «людина минулого цікавила і біографів, і читачів ЖЗЛ головним чином у зв'язку з епохою, в якій жила, у 1950-ті рр. — у зв'язку зі справою, якою займалася» [18, с. 144]. Лише з 1960-х рр., пише дослідниця, як автори, так і читацька аудиторія почали цікавитися головними героями біографічних творів «самими по собі» [18, с. 145]. Однак слід зауважити, що в цьому разі зміни торкнулися виключно художньої, а не наукової біографіки. Протягом 1960-х — 1980-х рр. у Радянському Союзі побутувала думка, що задача біографа полягає у ретельному та скрупульозному відтворенні трудового шляху видатної особи та характеристикі її здобутків. А висвітлення внутрішнього життя людини, проникнення до її психології, розкриття духовної складової буття віддавалося на відкуп письменникам. При цьому вважалося, що даної мети автор може досягти лише завдяки власній фантазії та уяві [16; 19].

Тому не викликає здивування той факт, що єдиний зафіксований нами каразінознавчий твір, автор якого намагався висвітлити еволюцію душевного життя героя, був написаний саме у художньому стилі. Письменник і журналіст Володимир Євгенович Львов (1904–2000) у повісті «Жизнь Каразіна» (1978) зміг яскраво та образно відтворити бентежну вдачу В. Н. Каразіна, девізом усього життя якого було принесення якомога більшої користі своїй Батьківщині, проте діяння якого дуже часто виявлялися непослідовними, а тому в очах сучасників нерідко виглядали дивно та навіть недолуго. Біограф дійшов висновку, що особиста й суспільна трагедія, якої зазнав В. Н. Каразін, була трагедією самотності: з одного боку, він, випереджаючи епоху в багатьох своїх ідеях і проектах, страждав через нерозуміння з боку найближчих соратників, а з іншого — намагався самостійно піти проти системи, що закономірно завершилося крахом [14, с. 109]. На нашу думку, повість В. Є. Львова до сьогоднішнього дня залишається одним із найбільш повнокровних творів, автор якого, спираючись на перевірені наукою факти, зміг показати всю суперечливість і водночас цілісність натури В. Н. Каразіна за допомогою художнього слова.

Із кінця ХХ ст. вітчизняна наука почала інтегруватися до світового наукового простору. Це призвело до запозичення теоретико-методологічних підходів, які вже встигли укорінитися в інтелектуальному просторі західних країн. Серед них можна назвати орієнтацію на ви-

світлення людського життя у всій його багатогранності та залучення принципу міждисциплінарності, безпосередній зв'язок історичної науки з усіма сферами людського буття та діяльності; відтворення історій життя не лише «сильних світу цього»; застосування широкого кола джерел, зокрема й усних, зорових тощо; взяття до уваги всього розмаїття питань, пов'язаних як із масовими рухами, так і з подіями індивідуального життя; «контекстуалізацію» минулого, акцентування уваги на різноманітних контекстах (політичному, ідеологічному, інтелектуальному тощо), які визначають зовнішні умови буття особистості [2, с. 15–18].

Методологічні трансформації посприяли тому, що одним із пріоритетних завдань біографів В. Н. Каразіна наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стало намагання наблизитися до розуміння душевного життя цієї непересічної людини. Так, філолог Міліца Сергіївна Лапіна (нар. 1926) у монографії «Обретение новой родины (из истории рода Караджи — Каразиных)» (2008) зосередила увагу на ролі Православної релігії та церкви у житті представників роду Каразіних і самого Василя Назаровича [12, с. 225–236].

Останнім часом почали з'являтися присвячені В. Н. Каразину розвідки, написані з позицій психобіографістики. В них матеріали про риси характеру та моделі поведінки цієї особистості, що були накопичені впродовж усіх попередніх десятиліть, узагальнюються та аналізуються із застосуванням психологічного інструментарію. Так, авторка даної статті співвіднесла найяскравіші епізоди біографії В. Н. Каразіна з типологічною схемою дослідження особистості «Індикатор типів Майерс–Бріггс» (МВТІ), яка протягом кількох десятиліть залишається одним із найпопулярніших інструментів психологічної оцінки та в цілому показує себе надійним і валідним інструментом дослідження психічного складу особистості. В результаті було висунуто гіпотезу про вірогідну належність В. Н. Каразіна до типу ЕНТР («Винахідник»), що свідчить про його неабиякі природні схильності до ведення науково-дослідницької діяльності. Було зроблено припущення про те, що, якби В. Н. Каразін зосередився виключно на заняттях наукою, то міг би стати ученим-новатором світового масштабу⁶ [6].

Таким чином, найпростіші спроби висвітлення внутрішнього життя героя біографічного твору у вітчизняній традиції фіксувалися

---

⁶В. Н. Каразін мав також і безсумнівний літературний талант і володів даром переконання. Можна припустити, що в разі зосередження на літературному поприщі йому теж вдалося б досягти непересічних результатів. Докладне вивчення цього аспекту біографії В. Н. Каразіна ще має в подальшому стати предметом спеціального наукового дослідження.

ще в літературі Київської Русі. З плином часу індивідуальні психологічні риси портретованих особистостей описувалися все більш досконало за формою та змістом. До кінця ХХ ст. психологічні сюжети у вітчизняній біографіці виступали як складова частина більш загальних наративів. Зміна методологічних настанов у вітчизняній гуманітаристиці, а також удосконалення інструментарію психологічної науки посприяли тому, що міждисциплінарне історико-психологічне вивчення біографій діячів минулого все частіше стало виступати в якості самостійного предмета дослідження. На нашу думку, психобіографічний підхід у вітчизняному соціогуманітарному просторі має значний евристичний потенціал, а тому потребує подальшої розробки на прикладному і теоретико-методологічному рівнях.

1. *Багалеї Д. І.* Назарий Александрович Каразин и его колокол [Текст] / Д. І. Багалеї // Киевская старина. – 1892. – № 11. – С. 163–175.
2. *Берк П.* Нова історія: її минуле і майбутнє [Текст] / П. Берк // Нові підходи до історіописання / за ред. П. Берка. – Київ, 2010. – С. 13–38.
3. *Болебрух А. Г.* Василь Назарович Каразин (1773–1842) [Текст] / А. Г. Болебрух, С. М. Куделко, А. В. Хрідочкін. – Харків : Авто-Енергія, 2005. – 348 с.
4. *Валевский А. Л.* Основания биографики [Текст] / А. Л. Валевский. – Київ : Наук. думка, 1993. – 110 с.
5. *Вильсон А.* Биография как история [Текст] / А. Вильсон. – Москва : Наука, 1970. – 16 с.
6. *Вовк О. І.* До 210-річчя Харківського університету. Особистість В. Н. Каразина: спроба психобіографічного дослідження [Текст] / О. І. Вовк // Психіатрія, неврологія та медична психологія. – 2015. – Т. 2, № 1(3). – С. 131–139.
7. *Вовк О. І.* В. Н. Каразин (1773–1842) в історико-біографічних наративах [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.
8. *Голубович І. В.* Биография: силуэт на фоне Humanities (Методология анализа биографии в социогуманитарном знании) [Текст] / І. В. Голубович. – Одеса : СПД Фридман, 2007. – 294 с.
9. *Грачева Ю. Е.* «Позвольте мне быть полезным!». Василий Назарович Каразин на государственной службе и в общественной жизни России первой трети XIX в. [Текст] / Ю. Е. Грачева. – Москва : Изд-во ПСТГУ, 2012. – 183 с.

10. *Зашкільняк Л.* Сучасна світова історіографія [Текст] / Л. Зашкільняк. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.
11. *Иванова Е. И.* Теоретические основы и актуальные проблемы жанра биографии [Текст] / Е. И. Иванова // Известия Саратовского университета. Новая серия. – 2014. – Т. 12 : Серия : Филология. Журналистика. – Вып. 3. – С. 43–49.
12. *В. Н. Каразін.* Діалоги у часі й просторі : дослідження і матеріали [Текст] / уклад. О. І. Вовк, С. М. Куделко ; наук. ред. проф. С. І. Посохов. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 272 с.
13. *Лихачев Д. С.* Человек в литературе Древней Руси [Электронный ресурс] / Д. С. Лихачев. – Режим доступа: <http://likhachev.fond.spb.ru/Articles/ch.htm> (дата обращения : 15.05.2016 г.). – Название с экрана.
14. *Львов В. Е.* Жизнь Каразина [Текст] / В. Е. Львов // Нева. – 1978. – № 3. – С. 3–56 ; № 4. – С. 33–110.
15. *Маслійчук В. Л.* Межі й безмежжя української біографістики (кілька міркувань) [Текст] / В. Л. Маслійчук // Харківський історіографічний збірник. – 2003. – Вип. 6. – С. 33–41.
16. *Муза Е.* Не занимательности ради [Текст] / Е. Муза // Лит. газета. – 1975. – 10 сент.
17. *Павлова О. Г.* В. Н. Каразін та розвиток художньої освіти у Харкові у першій половині XIX ст. [Текст] / О. Г. Павлова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць молодих вчених. – Харків, 1998. – С. 140–144.
18. *Померанцева Г. Е.* Биография в потоке времени. ЖЗЛ: замыслы и воплощение серии [Текст] / Г. Е. Померанцева. – Москва : Книга, 1987. – 336 с.
19. *Порудоминский В.* Из заметок биографа [Текст] / В. Порудоминский // Вопросы литературы. – 1982. – № 6. – С. 196–213.
20. *Репина Л. П.* Историческая биография и интеллектуальная история [Текст] / Л. П. Репина // Ейдос : альманах теорії та історії історичної науки. – Київ, 2009. – Вип. 4. – С. 437–464.
21. *Сироткина И. Е.* Патография как жанр: критическое исследование [Электронный ресурс] / И. Е. Сироткина // Медицинская психология в России. – 2011. – № 2 (7). – Режим доступа : http://www.medpsy.ru/mptrj/archiv_global/2011_2_7/nomer/nomer10.php (дата обращения : 15.05.2015 г.). – Название с экрана.
22. *Слюсарский А. Г.* В. Н. Каразин. Его научная и общественная деятельность [Текст] / А. Г. Слюсарский ; под ред. Е. С. Хотинского. – Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1955. – 158 с.
23. *Соколов М. В.* Очерки истории психологических воззрений в России в XI–XVIII веках [Текст] / М. В. Соколов. – Москва :

- Изд-во Академии пед. наук СССР, 1963. – 420 с.
24. *Срезневский В. И.* Каразин Василий Назарович [Текст] / В. И. Срезневский // *Русский биографический словарь* / изд. под наблюдением А. А. Половцова. – С.-Петербург, 1897. – [Т. 8]. – С. 486–499.
  25. *Тейлор А. Дж.* П. Историк як біограф [Текст] / А. Дж. П. Тейлор // *Харківський історіографічний збірник*. – 2003. – Вип. 6. – С. 76–84.
  26. *Тихий Н. И.* В. Н. Каразин. Его жизнь и общественная деятельность [Текст] / Н. И. Тихий. – Київ : Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1905. – 302, 28, IV с.
  27. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
  28. *Ярута Н.* Деякі проблеми класифікації сучасної біографічної прози [Текст] / Н. Ярута // *Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Філолог. науки*. – 2001. – №8 (40). – С. 114–119.
  29. *Edel L.* Writing Lives: Principia Biographica [Text] / L. Edel. – New York : Norton, 1987. – 270 p.
  30. *Kövary Z.* Psychobiography As a Method. The Revival of Studying Lives : New Perspectives in Personality and Creativity Research [Text] / Z. Kövary // *Europe's Journal of Psychology*. – 2011. – № 7 (4). – P. 739–777.
  31. *Parke C. N.* Biography: Writing Lives [Text] / C. N. Parke. – New York : Twayne Publishers, 1996. – 175 p.
  32. *Shiner L.* Psychobiography [Text] / L. Shiner // *The International Dictionary of Psychoanalysis* / ed. by A. de Mijolla. – Detroit, 2005. – P. 1388.

References

1. Bagaley, D. (1892). *Nazariy Aleksandrovich Karazin i ego kolokol* [Nazariy Aleksandrovich Karazin and his bell]. *Kiyevskaya starina*, 11, 163–175. [in Russian].
2. Burke, P. (2010). *Nova istoriia: yii mynule i maibutnie* [New history: its past and future]. In *Novi pidkhody do istoriopyssannia* [New approaches to writing history] (pp. 33–44). Kyiv: Nika-Centr. [in Ukrainian].
3. Bolebrukh, A., Kudelko, S. & Khridochkin, A. (2005). *Vasyl' Nazarovich Karazin (1773–1842)* [Vasyl' Nazarovich Karazin (1773–1842)]. Kharkiv: Avto- Enerhiia. [in Ukrainian].

4. Valevskiy, A. (1993). *Osnovaniya biografiki* [Grounds of biography]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
5. Wilson, A. (1970). *Biografiya kak istoriya* [Biography as history]. Moscow: Nauka. [in Russian].
6. Vovk, O. (2015). *Do 210-richchia Kharkivskoho universytetu. Osobystist V. N. Karazina: sproba psykhibiohrafichnoho doslidzhennia* [To the 210th of Kharkiv university. The personality of V. N. Karazin: the attempt of psychobiographical research]. *Psykhiaetriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia*, 1(3), 131–139. [in Ukrainian].
7. Vovk, O. (2015). *V. N. Karazin (1773–1842) in the historical and biographical narratives. Extended abstract of PhD dissertation (History)*. Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
8. Golubovich, I. (2007) *Biografiya: siluet na fone Humanities* [Biography: silhouette against the Humanities]. Odessa: SPD Fridman. [in Russian].
9. Gracheva, Yu. (2012). «Pozvolte mne byt poleznym!». *Vasiliy Nazarovich Karazin na gosudarstvennoy sluzhbe i v obshchestvennoy zhizni Rossii pervoy trety 19 veka* [«Allow me to be useful!» Vasiliy Nazarovich Karazin in the public service and Russian public life in the first third of the 19th century]. Moscow: Publ. PSTGU. [in Russian].
10. Zashkilniak, L. (2007). *Suchasna svitova istoriohrafiiia* [The modern world historiography]. Lviv: PAIS. [in Ukrainian].
11. Ivanova, Ye. (2014). *Teoreticheskiye osnovy i aktualnyye problemy zhanra biografii* [Theoretical foundations and challenges of biography genre]. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Filologiya. Zhurnalistika* (Vol. 12 (3), pp. 43–49). [in Russian].
12. Vovk, O., Kudelko, S., & Posokhov, S. V. (Edit.) *N. Karazin. Dialogy u chasi i prostori : doslidzhennia i materialy* [V. N. Karazin. Dialogues in time and space: researches and materials]. Kharkiv: Publ. V. N. Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian].
13. Likhachev, D. (2016, 15 May). *Chelovek v literature Drevney Rusi* [The man in the literature of Ancient Rus]. Retrieved from: <http://likhachev.lfond.spb.ru/Articles/ch.htm>. [in Russian].
14. Lvov, V. (1978). *Zhizn Karazina* [Karazin's life]. *Neva*, 3, 3–56; 4, 33–110. [in Russian].
15. Masliichuk, V. (2003). *Mezhi i bezmezhzhia ukrainskoi biohrafistyky (kilka mirkuvan)* [Limits and immensity Ukrainian biographical studies (several reasons)]. *Kharkivskiy istoriohrafichnyi zbirnyk*, 6, 33–41. [in Ukrainian].
16. Muza, Ye. (1975, 10 september). *Ne zanimatelnosti radi* [Not for the sake of entertaining]. *Literaturnaya gazeta*. [in Russian].

17. Pavlova, O. (1998). *V. N. Karazin ta rozvytok khudozhnoi osvity u Kharkovi u pershii polovyni 19 st.* [V. N. Karazin and development of art education in Kharkiv in the first half of the 19th century]. In *Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoi istorii* (pp. 140–144). [in Russian].
18. Pomerantseva, G. (1987). *Biografiya v potoke vremeni. ZhZL: zamysly i voploshcheniye serii* [Biography in the stream of time. Lives of Outstanding People: ideas and implementation Series]. Moscow: Kniga. [in Russian].
19. Porudominskiy, V. (1982). *Iz zametok biografy* [From biographer notes]. *Voprosy literatury*, 6, 196–213. [in Russian].
20. Pepina, L. (2009). *Istoricheskaya biografiya i intellektualnaya istoriya* [Historical biography and intellectual history]. *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, (Vol. 4, pp. 437–464). [in Russian].
21. Sirotkina, I. (2011). *Patografiya kak zhanr: kriticheskoye issledovaniye* [Patography as a genre: a critical study]. *Meditinskaya psikhologiya v Rossii*, 2 (7). Retrieved from: http://www.medpsy.ru/mprj/archiv_global/2011_2_7/nomer/nomer10.php. [in Russian].
22. Slyusarskiy, A. (1955). *V. N. Karazin. Ego nauchnaya i obshchestvennaya deyatelnost* [V. N. Karazin. His scientific and social activities]. Kharkiv: Publ. Kharkiv State University. [in Russian].
23. Sokolov, M. (1963). *Ocherki istorii psikhologicheskikh vozzreniy v Rossii v 11-18 vekakh* [Essays on the history of psychological views in Russia from the 11th to the 18th centuries]. Moscow: Publ. Academy of Sciences of the USSR. [in Russian].
24. Sreznevskiy, V. (1897). *Karazin Vasilii Nazarovich* [Karazin Vasyil' Nazarovich]. In *Russkiy biograficheskiy slovar* [Russian biographical dictionary]. (Vol. 8, pp. 486–499). [in Russian].
25. Taylor, A. (2003). *Istoryk yak biohraf* [Historian as biographer]. *Kharkivskiy istoriohrafichnyi zbirnyk*, 6, 76–84. [in Ukrainian].
26. Tikhii, N. (1905). *V. N. Karazin. Ego zhizn i obshchestvennaya deyatelnost* [V. N. Karazin. His life and social activities]. Kyiv: Publ. Kyiv University. [in Russian].
27. Chyshko, V. (1996). *Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafiiia v istorii i suchasnosti Ukrainy* [Biographical tradition and scientific biography in Ukrainian history and modernity]. Kyiv: BMT. [in Ukrainian].
28. Yaruta, N. (2001). *Deiaki problemy klasyfikatsii suchasnoi biohrafichnoi prozy* [Some problems of classifications modern Ukrainian prose]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*, 8(40), 114–119.

29. Edel, L. (1987). *Writing Lives: Principia Biographica*. – New York: Norton.
30. Kövary, Z. (2011). *Psychobiography As a Method. The Revival of Studying Lives: New Perspectives in Personality and Creativity Research*. *Europe's Journal of Psychology*, 7 (4), 739–777.
31. Parke, C. (1996). *Biography: Writing Lives*. New York: Twayne Publishers.
32. Shiner, L. (2005). *Psychobiography*. In *The International Dictionary of Psychoanalysis*. Detroit: Thomson Gale, 2005.

Психологічні сюжети у структурі вітчизняних історико-біографічних наративів (на прикладі життєпису Василя Каразіна).

Вовк О. І., кандидат історичних наук, заступник директора Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 13. – С. 125–142.

У статті досліджено процеси актуалізації психологічних сюжетів у структурі вітчизняних історико-біографічних наративів. Показано, що перші спроби висвітлення душевного життя героя біографічного твору фіксувалися уже в середньовічній літературі. У подальшому вони зазнавали видозмін та ставали все більш досконалішими. На прикладі вивчення життєвого шляху знаного українського науковця та громадського діяча В. Н. Каразіна (1773–1842) продемонстровано специфіку відображення внутрішнього світу людини у творах середини ХІХ – початку ХХІ ст. Зроблено висновки про перспективність подальшого використання психологічних підходів під час вивчення біографій історичних діячів.

Ключові слова: біографістика, психобіографія, історіографія, В. Н. Каразін

Psychological themes in the structure of historical-biographical narratives in our country (on the example of Vasyly Karazin's biography).

Vovk Olga, deputy director of P. T. Tronko Center for Area Studies V. N. Karazin Kharkiv National University, Ph. D. of History (Kharkiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kyiv, 2016. – Vol. 13. – P. 125–142.

In this article were explored the actualization processes of psychological themes in the structure of historical-biographical narratives in our

country. It was shown that the first attempts of presentation of spiritual life of biographical work's hero has been observed in medieval literature. They changed and improved in course of time. The specific of the image of the inner world in the writings of the mid the 19th – early the 21st centuries was demonstrated on the example of studying biography the famous Ukrainian scientist and public figure Vasyl' Karazin (1773–1842). Conclusions about the prospects of the use psychological approaches in the studying the biographies of historical figures were described.

Keywords: biography studies, psychobiography, historiography, Vasyl' Karazin.

Психологические сюжеты в структуре отечественных историко-биографических нарративов (на примере жизнеописания Василия Каразина).

Вовк О. И., кандидат исторических наук, заместитель директора Центра краеведения имени академика П. Т. Тронько Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (г. Харьков).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 13. – С. 125–142.

В статье исследованы процессы актуализации психологических сюжетов в структуре отечественных историко-биографических нарративов. Показано, что первые попытки освещения душевной жизни героя биографического произведения фиксировались уже в средневековой литературе. Впоследствии они претерпевали изменения и становились все более совершенными. На примере изучения жизненного пути знаменитого украинского ученого и общественного деятеля В. Н. Каразина (1773–1842) продемонстрирована специфика изображения внутреннего мира человека в сочинениях середины XIX – начала XXI вв. Сделаны выводы о перспективности дальнейшего использования психологических подходов при изучении биографий исторических деятелей.

Ключевые слова: биографистика, психобиография, историография, В. Н. Каразин.